

שיר הכבוד*

הרב צבי יהודה הכהן קוק זצ"ל

ראשי פרקים

הקדמה
מבוא: שירה – זמרה – שיחה
שיר הכבוד

הקדמה

בכ"ה אדר תרע"ד, כותב מרן הרב צבי יהודה הכהן קוק זצ"ל לאביו, על לימודו "עם שני צעירים, אשר מצאתי בהם נטייה יתירה לרגשי קודש... איתם התחלתי אתמול, בש"ק, בשעת רעוא דרעוין דידן, את 'שיר הכבוד', ואפרש להם, כפי האפשרי, מהמתיקות והעמקות הנפלאה של השיר הקדוש הזה, ויהנו ויתענגו עד מאוד. ואמר אחד שכל ימי השבוע הוא מצפה ומייחל לבוא יום השבת עם שעתנו זאת".

ובמוצ"ק אור לכ"ג ניסן תרע"ד כותב רבנו זצ"ל לאביו:

"בשבת זו סיימתי את 'שיר הכבוד' ברושם מיוחד על הצעירים הלומדים ועלי, שב"ה עלה בידי להתגלות לי, ובמקצת גם לפניהם, מעמקי רזי סתרי השיר הקדוש והנפלא, אשר כמו בשיר השירים לגבי כל שאר הכתובים, כן הוא בו לגבי שאר השירים ממינו, כמדומה".

ומרן הרב זצ"ל כותב¹ אל בנו בי' אייר תרע"ד: "... בשמחה הייתי מקדם אם היית מעלה את הרגשותיך על שיר הכבוד כסדר, ותהיה עבודה קטנה אבל שלימה".
הכתובים דלהלן, אותם יזם וזירז כתיבתם ר' חיים פלס, הם שילוב של העתק תמצית דברים שכתב רבנו זצ"ל באותם שנים – שקיבלתי מהרב צבי טאו שליט"א – עם סיכומי שעורים של רבנו זצ"ל, שנכתבו ע"י ר' חיים פלס בשנת תשי"ז, ושל ר' דוד לנדאו משנות תש"ל. נקודה שיש בכתובים שלפנינו, משהו מן ה"מקצת גם לפניהם", שמזכיר רבנו זצ"ל באגרתו.

מבוא: שירה – זמרה – שיחה

ב"עולת ראייה" על הפס': "שירו לו זמרו לו שיחו בכל נפלאותיו"²:

* המאמר לקוח מהספר "מתוך התורה הגואלת" ח"ד בעריכת הרב חיים אביהוא שוורץ. תודתנו לרב המחבר על הרשות לשימוש במאמר. 1. אגרות הראיה ח"ב אגרת תרפ"ה. 2. עולת ראייה עמ' ר.

"השירה היא ההבעה השכלית העליונה, האדירה, היוצאת מתוך ההסתכלות הרחבה והעמוקה באור א-ל עליון ופליאות מפעליו. הזמר בא, בתור הביטוי של הרגש הנפשי, ההולך ומתעמק במעמקי החיים הרוחניים".

השירה – הכוח העליון, השכל העליון, ההסתכלות הבהירה, והיא שמולידה את הזמרה – את השכל הקטן, את הרגש הנפשי, הנפעל ע"י השכל העליון. מתוך כך, מדרגה תחתונה – שיחה. בסיום פסוקי דזמרה: "ברוך אתה ה' הבוחר בשירי זמרה מלך יחיד...". הבוחר בזמרה שהושפעה, שנוצרה, ע"י השירה.

בחז"ל³ מובאת ביקורת על דוד המלך:

"מפני מה נענש דוד (שמת עוזא על ידו – רש"י)? מפני שקרא לדברי תורה זמירות, שנאמר: "זמירות היו לי חוקיך בבית מגורי" (כשהייתי בורח מפני אויבי ואגור מפניהם הייתי משתעשע בחוקיך, והיו לי לזמירות לשעשעני – רש"י). א"ל הקב"ה: ד"ת שכתוב בהן 'התעיף עיניך בו ואיננו' (שאם תכפיל עיניך לסתום עין, בהיסח הדעת מהסתכל בהן, מיד 'ואיננו' – רש"י) אתה קורא אותן זמירות?"

התורה נקראת שירה: "ועתה כתבו לכם את השירה הזאת", ומכאן לומד הרמב"ם מ"ע של כתיבת ספר תורה, שהרי התורה אינה נכתבת פרשיות פרשיות⁴. התורה כולה נקראת שירה. כל הגמרא: גיטין, יבמות וכדומה, הכול שירה, שירה אלוהית, ולגבי המובן העליון של התורה, שבו היא נקראת שירה, יש ביקורת על דוד המלך שקורא לתורה: זמירות. זוהי דקות של הבחנה, במדרגות הקודש.

בתחילת התפילה ישנם שני שירים: "אדון עולם" – הוא בעל אופי כללי, אוניברסלי ואין בו דבר מיוחד לישראל. שיר שני: "יגדל" – כולל את י"ג העיקרים. מחבריהם של שני שירים אלה אינם ידועים. יש ברמב"ם, בפירושו המשניות לפרק חלק, "כל ישראל יש להם חלק לעוה"ב", הגדרות של י"ג עיקרי האמונה. וכנראה ששיר זה מיוסד עליהן.

את "שיר הכבוד", יש המייחסים לרבי שלמה אבן גבירול, ויש – לרבי יהודה החסיד. שניהם גדולים. יש כאן איזה ריח של רוח הקודש, ואפשר לדקדק במילים.

שיר הכבוד

א'. אנעים זמירות ושירים אארוג כי אליך נפשי תערוג.
השורות הראשונות (א'–ד'), הן פתיחה, כמו בתפילה: "ה' שפתי תפתח". משורה ה' מתחיל סדר של א"ב. מתחיל בזמרה ועולה – קופץ לשירה, ומיד מתנצל: "כי אליך נפשי תערוג".

3. סוטה לה, א. 4. רמב"ם הל' ספר תורה פ"ז ה"א.

"שירים ארוג" – אחבר. "כי אליך נפשי תערוג" – ביטוי של דבקות. המשורר מדבר בשם נפשו, כמו: "כאיל תערוג על אפיקי מים כן נפשי תערוג אליך אלוקים, צמאה נפשי לאלוקים לאל חי"⁵. יש כאן ביטוי של צימאון לאלוקים. "ואתם הדבקים בה' אלוקיכם חיים כולכם היום"⁶.

ב'. נפשי חמדה בצל ידיך לדעת כל רז סודך.

"נפשי חמדה" – אהבה במידה עליונה. נפשי חמדה להיות בצל ידיך, צל המגיע ממקור האור הגדול על-ידי ידיך. נפשי חמדה "לדעת כל רז סודך" – סודי סודותיך, אוצר הדעת הפנימית.

ג'. מדי דברי בכבודך הומה לבי אל דודיך.

אין כאן סתם שירים או דיבורים, אלא גילוי עומק הנפש, ומתוך כך המית הלב, תסיסה פנימית, לאהבת ה', לדבקות – ולכן:

ד'. על כך אדבר בך נכבדות ושמך אכבד בשירי ידידות.

לאט לאט ניגש הוא אל הכבוד. אני מכבד את שמך בשיר.

נכבדות – בלשון נקבה, כמו: גדולות, נפלאות, חדשות. האיש הוא אקטיבי, פעיל, לכן יותר בולט בו הצד האנושי, משא"כ האשה, דוקא במה שהיא נפעלת, פאסיבית, היא יותר קרובה למקוריות האלוקית, ומברכת: "שעשני כרצונו". לכן דברים גדולים מופיעים דוקא בלשון נקבה.

עד כאן ההקדמה, בהתבטאות סובייקטיבית של מצבו הנפשי של המשורר. ומכאן, הסברת עצם ההתבטאות השירית כלפי כבוד ה'.

ה'. אספרה כבודך ולא ראיתיך אדמך אכנך ולא ידעתיך.

לא ראיתיך ולא ידעתיך, ואעפ"כ אני מספר בכבודך, בדימויים וכינויים. הכיצד? היתכן? התשובה בשורה הבאה:

ו'. ביד נביאיך בסוד עבדיך דמית הדר כבוד הודך.

אעפ"י שלא ראיתיך ולא ידעתיך, ארשה לי לכנותך ולדמותך, ולא מצד ערך לשוני, כינויי ודמיונותי, בעצמי, אלא, מפני שאני סומך על נביאיך ועבדיך, אשר בידם – "ביד הנביאים אדמה"⁷ – ובסודם – "גלה סודו אל עבדיו הנביאים"⁸ – כבר מסרת דמיונות הדר כבוד הודך.

"הדר כבוד הודך" – שני נסמכים ואחד סומך. ההדר של הכבוד של הודך. חיצוני – מעבר – פנימי. וכמו ב"תהילה לדוד": "הדר כבוד הודך ודברי נפלאותיך אשיחה"⁹.

ז'. גדולתך וגבורתך כנו לתוקף פעולתך.

הם, הנביאים, "כנו לתוקף פעולתך", בכנויים ותארים של לשון בני אדם: גדולה וגבורה.

5. תהלים מב, ב-ג. עיין רש"י שם. 6. דברים ד, ד. 7. הושע יב, יא. 8. עמוס ג, ז. 9. תהלים קמה, ה.

ובמסכת ברכות¹⁰: "הני תלת, דאמרינן – הגדול הגבור והנורא – אי לאו דאמרינהו משה רבנו באורייתא ואתו אנשי כנסת הגדולה ותקנינהו בתפילה לא הוינן יכולין למימר להו".

ח'. דמו אותך ולא כפי ישך וישוּך לפי מעשיך.

אמנם, גם הדמיונות האלה, של נביאיך ועבדיך, מכיוון שכבר נמסרו להם ומהם לנו, אינם דברים עצמותיים "כפי ישך", רק תמיד השוויות לפי מעשיך. ע"י פעולותיך ומעשיך יש יכולת לנביאים לדמות ולכנות.

ט'. המשילוך ברב חזיונות, הנך אחד בכל דמיונות.

אין שני נביאים מתנבאים בסגנון אחד¹¹, אבל באמת, בכל החזיונות ובכל הדמיונות הנך אחד, ואינך משתנה בעצם ממידה למידה. אין הדמיונות הרבים מחייבים כך ריבוי, ולא מוציאים אותך מן האחדות¹².

י'. ויחזו בך זקנה ובחרות ושער ראשך בשיבה ושחרות.

יא. זקנה ביום דין ובחרות ביום קרב, כאיש מלחמות ידיו לו רב.

לפי המצבים שבהם אתה פועל בעולם, "לפי מעשיך"¹³, כך אתה מתגלה לנביאים. זקנה במשפט, בחרות במלחמה. זקנה ובחרות – מופשטות יותר משיבה ושחרות, שמתגלות במוחש בשער הראש. שיבה היינו יותר מזקנה¹⁴. ושחרות נראית לעין יותר מבחרות. "המשילוך" אתה האחד ומיוחד, "ברב חזיונות" של אופני התגלות, השפעה, והנהגה, שבבריאת עולמות וסדרי זמניהם ומתכונת-משפטי-עלילותיהם השונים.

יב. חבש כובע ישועה בראשו הושיעה לו ימינו וזרוע קודשו.

"וכובע ישועה בראשו"¹⁵, תאור של איש גיבור מלחמה. כמו בספר שמואל¹⁶: "כובע נחושת על ראשו". יש ראש ויש כתר על הראש. כמו בזמירות שבת: "דעה חכמה לנפשך והיא כתר לראשך"¹⁷. וכאן תאור של ראש וכובע ישועה על הראש.

הרבה פס' בתהלים מקשרים את הישועה לימין: "בגבורות ישע ימינו"¹⁸, "הושיעה ימינו וזרוע קודשו"¹⁹, "ותושיעני ימינך"²⁰. וכל הביטוי שכאן נמצא בפרק צ"ח: "הושיעה לו ימינו וזרוע קודשו". הזרוע מבטאת את הבכוח לעומת היד שהיא הפועל. "ביד חזקה ובזרוע נטויה". הזרוע יותר למעלה, קרובה יותר למקור ולכן מתאים: "זרוע קודשו".

כתוב בישעיהו²¹: "נשבע ה' בימינו ובזרוע עזו", מפרשת הגמרא²² – "בימינו" זו תורה, "ובזרוע עזו" אלו תפילין. אנחנו נפגשים עם המעשים בפועל, אבל מקורם במחשבה,

10. ברכות לג, ב. 11. סנהדרין פט, א. 12. עיין כוזרי מאמר ב' סעיף ב'. 13. לעיל ח'. 14. אבות פ"ה. 15. ישעיהו נט, יז. 16. שמואל א' יז, ה. 17. מתוך זמירות שבת, "דרור יקרא", מאת הפייטן דונש בן לברט. 18. תהלים כ, ז. 19. שם קח, ז. 20. שם קלח, ז. 21. ישעיהו סב, ח. 22. ברכות ה, א.

בכובע ישועה שבראשו, ומתוך כך בהמשך זרוע קודשו ובידו החזקה. מתוך חבישת כובע הישועה בראשו, מתגלית ישועת ימינו.

י"ג. טללי אורות ראשו נמלא, קוצותיו רסיסי לילה.

כתוב בישעיהו²³: "טל אורות". "טללי" לשון רבים, ובהקשר של "רסיסי לילה" כתוב בשיר השירים²⁴: "קול דודי דופק; פתחי לי אחותי, רעיתי, יונתי, תמתי, שראשי נמלא טל קוצותי רסיסי לילה". יש כאן ביטויים של שייכות הדדית, של אהבה גדולה, בעלות השחר של הגאולה. "כובע הישועה" נמשך מ"טללי האורות" של הכוונה והמחשבה האלוקית הנסתרת. ההתגלות, ההשפעה וההנהגה של "ידיו לו רב", מתייחדת היא בקודש ישועת ימינו וזרוע עזו, שמתוך חבש ראשו, הממולא בקווצותיו טללי אורות ורסיסי לילה דלא איתידעו, ומתאצלת ומזדווגת ביחודא שלים בעם סגולתו, כפי ההמשך בשורה הבאה:

י"ד. יתפאר בי כי חפץ בי והוא יהיה לי לעטרת צבי.

"פארך חבוש עליך" – אלו תפילין²⁵. הקב"ה מתפאר בנו: "ישראל אשר בך אתפאר"²⁶. ובגמרא²⁷: "הקב"ה מניח תפילין. תפילין דמרי עלמא מה כתיב בהו? א"ל: ומי כעמך ישראל גוי אחד בארץ". פס' של סגולת ישראל, נצח ישראל, גדולת ישראל, שהקב"ה חובש על עצמו, מתפאר בהם. אנחנו גילוי ה', קידוש ה' בעולם.

הביטויים כאן, ביטויים גדולים של אהבה, ידידות, התקשרות. "אני לדודי ודודי לי"²⁸. "הבוחר בעמו ישראל באהבה"²⁹ – הבחירה היא עצם היצירה: "עם זו יצרתי לי תהילתי יספרו"³⁰. כוח ה', שכינתו, שמופיעה בעם ישראל בעצם טבעו, ומתוך כך האהבה שמקיפה את כל הדורות.

"יתפאר בי" – אנחנו תפארתו, גילוי, ולא לחינם – "כי חפץ בי". זהו ביטוי של קשר חזק מאוד. במעשה שכם³¹: "ולא אחר הנער לעשות כי חפץ בבת יעקב". "חפץ" זהו רצון חזק מאוד. וכן בישעיהו: "ה' חפץ למען צדקו" – של ישראל, "יגדיל תורה ויאדיר"³². "והוא יהיה לי לעטרת צבי". הקב"ה משתבח בשבחייהו דישראל והם נעטרים בעטרת צביו. הוא מתפאר בנו והוא עטרת צבי לנו. תפילין דישראל ותפילין דקב"ה.

כל עטרת היופי הזו, התפארת הזו, מתגלית בהיסטוריה. מתוך "אתה הוא ה' האלוקים אשר בחרת באברם"³³, "ואעשך לגוי גדול"³⁴, מתגלה ה"אשר בחר בנו מכל העמים"³⁵, ה"עם זו יצרתי לי תהילתי יספרו"³⁶. "יתפאר בי כי חפץ בי" – זהו חוק אלוקי היסטורי,

23. ישעיהו כו, יט. 24. שיר השירים ה, ב. 25. מו"ק טו, א. 26. ישעיהו מט, ג. 27. ברכות ו, א.

28. שיר השירים ו, ג. 29. מתוך ברכות קריאת שמע. 30. ישעיהו מג, כא. 31. בראשית לד, יט.

32. ישעיהו מב, כא. קדושה דסידרא. 33. מתוך פסוקי דזמרה. 34. בראשית יב, ב. 35. מתוך ברכות

התורה. 36. ישעיהו מג, כא.

מציאותי. "ונתתי בציון תשועה לישראל תפארתי"³⁷: מתוך כך נובעים הכשרונות הלאומיים שלנו, הגאונות הלאומית של "ואתם הדבקים בה' אלוקיכם חיים כולכם היום", כשרון הנבואה. המלך הכוזרי מתפלא³⁸: היתכן שאלוקים מתפאר בבני אדם? והתשובה: אלוקים מתפאר בבריאה כולה, בעולם הטבע שברא, בשמש וכו', על אחת כמה וכמה, שהוא מתפאר באור הרוחני של הבריאה, אור התורה, אור הנבואה, שמתגלים דוקא בנו, "עם סגולה"³⁹, "גוי קדוש"⁴⁰. "ישראל לב שבאומות"⁴¹ – מקור השפעת החיים הרוחניים האלוקים בבריאה. זהו חוק טבעי, אלוקי־נצחי, בלתי משתנה. ביסודות הבריאה אין שינוי. החטא, הפגם, חופש הבחירה, הוא מצוי בערך הפרטים, אבל הכלל, העם, הוא מוחלט אלוקי: "קדושים תהיו"⁴² – אתם קדושים בעצמיותכם ואין בזה שינוי. התפילין הם התפארת שלנו, "עוטר ישראל בתפארה"⁴³, התכשיט שלנו, מלבוש החרות שלנו, "עבדי הם ולא עבדים לעבדים"⁴⁴, וזהו תוכן כל התורה: "והיה לך לאות על ירך ולזכרון בין עיניך, למען תהיה תורת ה' בפיך"⁴⁵. בשורה זו ישנו יחוד תפילין דישראל ותפילין דקוב"ה, וכך גם בשורה כ"א: השורות שביניהם (ט"ו–כ'), הם נילוים לשני פס' עיקריים אלה, כפי שיבואר בהמשך.

כ"א. פארו עלי ופארי עליו וקרוב אלי בקראי אליו.

כדלעיל: "פאר" אלו התפילין. בתפילין שלנו: "שמע ישראל ה' אלוקינו ה' אחד". בתפילין של הקב"ה: "מי כעמך ישראל גוי אחד בארץ". ה' מתפאר בנו ואנו בו: "את ה' האמרת היום... וה' האמירך היום להיות לו לעם סגולה..."⁴⁶. מתוך שפארו עלינו, מתברר הפאר שבשמי מרומים, ומתוך כך, מתוך הדבקות הזאת, מתגלה השומע תפילה: "וקרוב אלי בקראי אליו". שייכות הדדית, ביטוי של אהבה כמו בשיר השירים. בשני פס' אלה (י"ד, כ"א) חוזרת מאליה הצורה הסובייקטיבית של האומה מתוך האהבה העליונה. "יתפאר בי כי חפץ בי והוא יהיה לי" וכו'. "פארו עלי... וקרוב אלי...". אמנם, אין זו הסובייקטיביות האישית של המשורר כזו שבפס' א'–ה', שמחוברת איתה גם הצורה הנוכחית כלפי הקב"ה: "כי אליך נפשי תערוג", וכך בהמשך פסוקי הפתיחה, שמדברים אל הקב"ה בנוכח, ומתוך כך נמשכת צורה זו גם לעצם השיר עד פס' י'–י"א. אלא כאן, בשני פס' אלה (י"ד, כ"א), ישנה סובייקטיביות של כנסת־ישראל, שטהרת הצורה הנסתרית כלפי הקב"ה, נשארת בה ונמשכת בה, מן הפס' שלפניה אל הפס' שאחריה.

37. שם מו, יג. 38. כוזרי מאמר ב', ס' נא. 39. דברים כו, יח. 40. שמות יט, ו. 41. כוזרי שם ס' לו. 42. ויקרא יט, ב. 43. מתוך ברכות השחר. 44. בבא מציעא י, א. קידושין כב, ב. 45. שמות יג, ט. 46. דברים כו, יח.

בשני פס' אלה (י"ד, כ"א) ישנה הבעת הייחוד והדיבוק של כנסת ישראל והקב"ה. אמנם, יש להבחין ביניהם. בראשון (י"ד) "יתפאר ביי", הוא מתפאר בנו, מצד נשמת כנסת ישראל לקב"ה, בערך כללות הבריאה והאדם: מצד התפארות חפצו ביי, שבזה הוא לי לעטרת צבי, וכמו שמפורט ומפורש בששת הפס' שאחריו (ט"ו-כ'). ובשני (כ"א) "פארו עלי" מצד הקב"ה לכנסת ישראל ושכינתו אשר בתוכה, וקריאת שמו המיוחד עליה הקרוב לה בקראה אליו, כמו שמפורט ומפורש ג"כ בשלושת הפס' שלאחריו המיוחדים לזה (כ"ב-כ"ד).

ששת הפס' (ט"ו-כ') מכוונים: שלושה לקוב"ה (ט"ו-י"ז) ושלושה לכנסת ישראל (י"ח-כ'), זה לעומת זה, מעילא לתתא ומתתא לעילא:

ט"ו. כתם טהור פז דמות ראשו, וחק על-מצח כבוד שם קודשו.

ט"ז. לחן ולכבוד צבי תפארה, אומתו לו עטרה עטרה.

י"ז. מחלפות ראשו כבימי בחורות, קווצותיו תלתלים שחורות.

"מחלפות ראשו" – ביטוי שנמצא אצל שמשון, בזה היתה נמצאת הגבורה שלו.

בחק כבוד שם קודשו – שהוא גם על המצח שעל טהרת דמות ראשו, ושל עטרת אומתו וצבי-תפארת-חן – כבודה – קיימות ועליונות מחלפות-ראשו וקווצותיו. הראש, המצח, מחלפות וקווצות שעל הראש, ועל כל זה העטרה שעטרה לו אומתו. זהו תפקידנו, זהו העניין האלוקי של האומה שלנו, הלאומיות שלנו: "אומתו לו עטרה עטרה".

אלו הם שלושת הפס' המכוונים כלפי הקב"ה מצד נשמת כנסת ישראל אליו, במה שמעילא לתתא. ואילו השלושה הבאים הם במה שכנסת ישראל אליו מלמטה כלפי מעלה,

י"ח. נוה הצדק צבי תפארתו, יעלה נא על ראש שמחתו.

י"ט. סגולתו תהי בידו עטרת, וצניף מלוכה צבי תפארת.

כ'. עמוסים נשאם עטרת ענדם, מאשר יקרו בעיניו כבדם.

על כן, מתוך גילוי כבוד שם קודשו, הלא יעלה על ראש שמחתו נווה הצדק – משכן הצדק, שהוא צבי תפארת שלו, היינו של סגולתו, שהיא בידו עטרת וצניף מלוכה, הם העמוסים מבטן ונשואים מרחם ועל כנפי נשרים, ובכל ההיסטוריה מכובדים מתוך עיקר יקרתם זו.

"יעלה נא על ראשו שמחתו" – כמו "אם לא אעלה את ירושלים על ראש שמחתי"⁴⁷.

"סגולה" – מילה מיוחדת, שאין לה פירוש במלונים. אנחנו "סגולתו", הסגולה שלו, ו"בידו" – היינו בכחו, אנחנו מתרוממים להיות עטרת וצניף מלוכה.

47. תהלים קלו, ו.

בישעיהו ישנם ביטויים זהים לאלה שכאן ביחס לציזון וירושלים: "למען ציון לא אחשה ולמען ירושלים לא אשקוט, עד יצא כנוגה צדקה, וישועתה כלפיד יבער. וראו גויים צדקך וכל מלכים כבודך... והיית עטרת תפארת ביד ה' וצניף מלוכה בכף אלוקיך... ומשוש חתן על כלה ישיש עליך אלוקיך"⁴⁸. מתוך ששת הפס' האלה, שוב התרוממות אל השיא שבפס' כ"א, אל ההדדיות המוחלטת:

כ"א. פארו עלי ופארי עליו וקרוב אלי בקראי אליו.

"פארו עלי ופארי עליו", ומתוך כך – "וקרוב אלי בקראי אליו". "עלי" ו"עליו", "אלי" ו"אליו". שיא הדבקות של קוב"ה ושכינתיה. וכמו בפס' י"ד, גם כאן, כנס"י עצמה היא המדברת, אבל אעפ"כ, כלפי הקב"ה, הביטויים הם בדרך של נסתר – הוא. מתוך פס' כ"א שוב שלושה פס', שמפרטים ומפרשים גילוי קוב"ה לכנס"י ושכינתו אשר בתוכה, בשלוש בחינות המפורשות בהמשך,

כ"ב. צח ואדום ללבשו אדום, פורה בדרכו בבואו מאדום.

"פורה" – היינו גת שבו מפוררים את הענבים.

בישעיהו⁴⁹: "מי זה בא מאדום... מדוע אדום ללבושך ובגדיך כדורך בגת?".

"דודי צח ואדום"⁵⁰, "צח" היינו לבן, והניגוד לו "אדום", אדום זו מידת הדין, זו לא הקביעות, לא המידה התמידית, היא לא לבושו של הקב"ה, לכן נאמר: "אדום ללבושך" (ללבשו אדום) ולא אדום לבושך.

בזמירות שבת: "ברוך ה' יום יום יעמס לנו ישע ופדיום"⁵¹, ובהמשך יש שם סדר ארבעת הגלויות, ואח"כ מתוך היציאה מאדום ישנו תאור: "בבואו מאדום חמוץ בגדים, זבח לו בבצרה וטבח לו בבוגדים, ויז נצחם מלבושיו להאדים...". וכאן יש ברור דברים עם שרו של עשו. הוא טועה שלוש טעויות: "ראותו כי כן אדומי העוצר, יחשב לו בצרה תקלוט כבצר" – זו טעות ראשונה, שהחליף את בצר בבצרה, – "ומלאך כאדם בתוכה ינצר" – זו טעות שנייה. אפילו אם כן היתה בצרה עיר מקלט, אבל היא עיר מקלט לאדם, ליהודי, ולא למלאך המוות. וטעות שלישית: "ומזיד כשוגג במקלט יעצר" ואפילו אם מלאך יש לו ג"כ מקום בעיר מקלט, אבל, עיר מקלט נוצרת יהודי שהרג בשוגג, אבל אתה הרי מזיד! עשו מלא טעויות⁵².

"אהבו את ה' כל חסידיו אמונים נוצר" – לכם יש שמירה אלוקית, אתכם הקב"ה נוצר. ומתוך כך תפילה לגאולה: "יצוה צור חסדו קהלותיו לקבץ, מארבע רוחות עדיו

48. ישעיהו טב, א-ה. 49. שם טג, א-ב. 50. שיר השירים ה, י. 51. מתוך זמירות השבת, מאת הפייטן שמעון בר יצחק. 52. במקור במסכת מכות יב, א.

להיקבץ, ובהר מרום הרים אותנו להרבץ, ואתנו ישוב נדחים קובץ, ישיב לא נאמר, כי אם ושב וקבץ".

כ"ג. קשר תפילין הראה לעניו, תמונת ה' לנגד עיניו.

"וראית את אחורי לפני לא יראו"⁵³. אומרת הגמרא⁵⁴: אמר רב חנא בר ביזנא א"ר שמעון חסידא: מלמד שהראה הקב"ה למשה קשר של תפילין. "לא כן עבדי משה... ותמונת ה' יביט"⁵⁵, ומפרש רש"י: "זה מראה אחוריים". תמונת ה' בקשר של תפילין. "והאיש משה עניו מאוד מכל האדם"⁵⁶ – ענוה גדולה מכולם⁵⁷. משה רבנו הוא שיא הענווה, ומתוך כך – שיא הנבואה, ושיא החכמה וההשגה האלוקית. "תמונת ה'" – היינו התגלות ה', הופעת ה'.

כ"ד. רוצה בעמו ענוים יפאר, יושב תהילות במ להתפאר.

משה וישראל. העניו היחיד והענוים הרבים. "כלום נתתי לך גדולה אלא בשביל ישראל"⁵⁸. המידה היסודית של ישראל ענוה. "כי אתם המעט מכל העמים"⁵⁹. ביסודות האומה מונחת הענוה: באברהם, גרעין האומה, "ואעשך לגוי גדול"⁶⁰ – "ואנוכי עפר ואפר"⁶¹, במשה, תחילת היותנו לעם בהופעת התורה – "ונחנו מה"⁶², והשיא, בהופעת מלכות ישראל, דוד המלך: "ואנוכי תולעת ולא איש"⁶³. "אמר להם הקב"ה לישראל: חושקני בכם, שאפילו בשעה שאני משפיע לכם גדולה, אתם ממעטים עצמכם לפני". הקב"ה "רוצה בעמו" מתוך שהם ענוים לפניו. "כי רוצה ה' בעמו, יפאר ענוים בישועה"⁶⁴.

כתוב "ואתה קדוש יושב תהילות ישראל"⁶⁵. הקב"ה שוכן בתהילות של ישראל. הוא קדוש והוא שוכן בתוכנו. ישיבה מבטאת קביעות⁶⁶.

גם כאן ההדדיות: הוא מפאר אותנו ואנחנו תפארנו. "הדבקים בה' אלוקים"⁶⁷.

בשלושת הפס' האלה (כ"ב, כ"ג, כ"ד) מובעים הפירוטים המיוחדים לגוף כנס"י פנימה ועצמיותה, שכל מידות ההנהגה, וההשפעה, וההתגלות, העליונות, מיוחדות ומיוחדות בהם, אליה ולממשיותה: השלטון והנצח ביחס לשונאיה – שונאי ה' (כ"ב), החכמה וטהרת הייחוד העליונה בענווה (כ"ג), הרצון בתהילות תפארת כל העם (כ"ד).

53. שמות לג, כג. 54. ברכות ז, א. 55. במדבר יב, ז-ח. 56. במדבר יב, ג. 57. ע"ז כ, א. 58. ברכות לב, א. 59. דברים ז, ז. חולין פט, א. 60. בראשית יב, ב. 61. שם יח, כז. 62. שמות טז, ז-ח. 63. תהלים כב, ז. 64. שם קמט, ד. 65. שם כב, ד. 66. עיין מהר"ל אור חדש, הקדמה, עמ' נו-נו. 67. דברים ד, ד.

כ"ה. ראש דברך אמת קורא מראש, דור ודור עם דורשך דרוש.

שוב פס' באות רי"ש. פס' זה כולל וחותם את כל הקודם, בצורה ואופן הראוי לבוא מתוך כך אל הסיום.

אומר דוד המלך: "ראש דברך אמת ולעולם כל משפט צדקן"⁶⁸, "אמת" זו התורה: "צדקתך צדק לעולם ותורתך אמת". התורה האלוקית, תורה מן השמים, ויורדת אלינו לארץ, ואעפ"כ נשארת אמת.

"קורא מראש" מקושר עם "דור ודור". בישעיהו⁶⁹: "קורא הדורות מראש אני ה'". וכאן: "קורא מראש דר ודר". "זכור ימות עולם בינו שנות דר ודר"⁷⁰. ישנם סדרי דורות, מ"אנוכי ה' אלוקיכם אשר הוצאתיך מארץ מצרים מבית עבדים"⁷¹ ועד לדורות של גאולה. הקב"ה מסדר סדרי דורות.

"דרשו ה' ועוזו בקשו פניו תמיד"⁷², ומתוך כך זוהי מהותנו: "עם דורשך". המשורר חותם כאן בתפילה לקב"ה, שיסדר את ענייניו של עם ישראל, את סדרי גאולת ישראל, "עם דורשך דרוש"! הפניה כאן של המשורר, בחתימה, בצורה נוכחת אל ה', בשם כנסת ישראל אל הקורא דור ודור, מראש־דברו שהוא אמת, וכל משפט צדקן לעולם, – כסיפא דקרא שבתהלים "ראש דברך אמת – ולעולם כל משפט צדקן" – לדרוש את עם דורשך. הסגנון הנסתר, הוא סגנון פילוסופי, מופשט, הסגנון הנוכח הוא הופעת גדלות הרגש, אקסטזה, ומופיע כאן בתפילה.

כ"ו. שית המון שירי נא עליך, ורינתי תקרב אליך.

מפס' כ"ז עד ל"א זהו סיום אישי של המשורר, כמו ההתחלה שמפס' א' עד ד', בערך מיוחד של סיום.

"המון שירי" – לשון ריבוי, וגם לשון המיה, וכמו לעיל בפס' ג': "הומה לבי אל דודיך". המשורר מבקש: תסדר את שירי הרבים, המית לבבי, "נא עליך" – בהתאמה, בהרמוניה, אליך. "ורינתי תקרב אליך". "כי מי גוי גדול אשר לו אלוקים קרובים אליו כה' אלוקינו בכל קראנו אליו"⁷³. השירה והתפילה ביטוי לקרבת ה'.

כ"ז. תהילתי תהי לראשך עטרת, ותפילתי תכון קטורת.

בפס' הקודם – שירה לעומת רינה. וכאן – תהילה לעומת תפילה. התהילה אינה מסודרת, הבעה שירית. התפילה מסודרת. תכוון את תפילתי, כדי שתהיה כקטורת. הקטורת קדושה יותר מכל הקרבנות, השיא של הקרבנות.

68. תהלים קיט, קס. 69. ישעיהו מא, ד. 70. דברים לב, ז. 71. שמות כ, ב. 72. דה"י א' טז, יא. 73. דברים ד, ז.

כ"ח. תיקח שירת רש בעיניך, כשיר יושר על קרבנך.

שיר־רש, חילוף סדר האותיות. תהיה חשובה שירתי, שירת אביון ודל, כשירת הלויים בבית המקדש.

כ"ט. ברכת תעלה לראש משביר, מחולל ומוליד צדיק כביר.

עד כאן ארבעה ביטויים: שירה, רינה, תהילה, ותפילה, וכאן מגיע המשורר למעלת הברכה, ברכת שבח לראש משביר. כמו "ויוסף הוא המשביר לכל הארץ"⁷⁴, כאן הביטוי ביחס לקב"ה, המספק את כל צרכיו של עם ישראל ומפרנס את העולם כולו: "פותח את ידך ומשביע לכל חי רצון. צדיק ה' בכל דרכיו וחסיד בכל מעשיו"⁷⁵.

ל'. ובברכתי תנענע לי ראש, ואותה קח לך כבשמים ראש.

"תנענע לי ראש" – תסכים לברכתי, תקבל אותה, "כבשמים ראש", כקטורת.

"ובברכתי תנענע לי ראש" – זהו ביטוי נורא! בגמרא מובא⁷⁶: "תניא א"ר ישמעאל בן אלישע, פעם אחת נכנסתי להקטיר קטורת לפני ולפנים, וראיתי" – גילוי שכינה באופן מיוחד, חזיון מיוחד שאין כדוגמתו – "אכתריאל, י-ה, ה' צבאות, שהוא יושב על כסא רם ונשא, ואמר לי: ישמעאל בני ברכני! אמרתי לו: יהי רצון מלפניך, שיכבשו רחמיך את כעסך, ויגולו רחמיך על מידותיך, ותתנהג עם בניך במידת הרחמים, ותכנס להם לפני משורת הדין. ונענע לי בראשו. וקמ"ל שלא תהא ברכת הדיוט קלה בעיניך"⁷⁷.

ל"א. יערב נא שיחי עליך, כי נפשי תערוג אליך.

שירה – גדולה יותר משיחה. "שירו לו, זמרו לו, שיחו בכל נפלאותיו"⁷⁸. "שירה" זו תורה, הגדלות השכלית העליונה. "זמרה" – מחשבה שברגש. "שיחה" – דיבור.

בפתיחה: "אנעים זמירות ושירים אארוג כי אליך נפשי תערוג". והסיום מתוך ענווה: "יערב נא שיחי עליך" – וכל זה מתוך עומק מהותנו: "ואתם הדבקים בה' אלוקיכם חיים כולכם היום". זוהי ההתחלה וזהו הסיום: "כי נפשי תערוג אליך".

74. בראשית מב, ו. 75. תהלים קמה, טז-יז. 76. ברכות ז, א. 77. וברש"י ד"ה "ונענע לי בראשו": "כמודה בברכתי ועונה אמן". 78. דה"א, טז, ט.

למה שגוי לא ישמור שבת?

בין הניצוצות הראשונים של מתן תורה מופיעה השבת בה נאחזים באופן היסודי בכל התורה כולה, מכיוון שיש לה חומרה מיוחדת: "ושמרו בני ישראל את השבת, לעשות את השבת לדורתם ברית עולם". ישראל הם העושים את השבת. השבת היא עצם היהדות. היא שייכת לפנימיותנו, לעצמיותנו ולחיוניותנו. היא שייכת אך ורק למציאות עם ישראל ולא לגויים. "ולא נתתו ה' אלוהינו לגויי הארצות... כי לישראל עמך נתתו באהבה, לזרע יעקב אשר בם בחרת". לכן גוי ששבת חייב מיתה, כפי שמסביר המהר"ל ברוב גאונותו ובמתקנות לשונו, שהשבת אינה שייכת לחיים של גוי. שבת היא מעין עולם הבא וכל ישראל יש להם חלק לעולם הבא. לישראל יש אחיזה בעולם הבא, "בעולם שכולו ארוך", בנצח - מה שאין כן הגויים. השבת שייכת לנצחיות ולעם הנצח, ולא לגויים אשר מציאותם עוברת ושטחית. חז"ל מסבירים על הפס': "ולא אמרו העוברים ברכת ה' אליכם" (תהלים קכ"ט, ח') "העוברים - אלו אומות העולם שהן עוברין מן העולם". עמים שהיו לפני אלפי ומאות שנים, כבר אינם קיימים. אומות העולם, קיימות "דרך אגב", (=כלומר) למשך תקופה מסוימת, ואחר כך עוברות מן העולם, לעומת נצח ישראל. לכן, השבת אינה שייכת למציאות החיים של הגויים. מציאות חיים היא העולם הזה, לכן הם צריכים להתעסק בישובו של עולם. ישנן שתי גישות אצל הראשונים לגבי "גוי ששבת חייב מיתה". רש"י מסביר: למה לו לשבות? עליו לעבוד ולעסוק בישובו של עולם, אחרת נפסקת נורמליות החיים שלו. אבל הרמב"ם (בהל' מלכים) מסביר בצורה אחרת לגמרי, על פי גישתו הכללית והכלל ישראלית: שבת היא רק דוגמא, והכוונה לגוי השומר שבת במובן דתי. גוי היוצר לו דת - חייב מיתה, כי מקורה של הדת הוא בשם ה' אלוהי ישראל. דת וקריאה בשם ה' שלא ממקור ישראל מביאות לעבודה זרה, לכן חייבים על כך מיתה. שבת אינה אלא דוגמא, והוא הדין לגוי שממציא דת או כל נוסח של קריאה בשם ה', שלא ממקור ישראל. השבת מיוחדת לישראל, וכמו כן הקריאה בשם ה' אלוהי ישראל מיוחדת לישראל, עד אחרית הימים. מציאות שבה גוי שומר שבת היא מצב לא נורמלי, ומאידך גיסא מציאות בה ישראל אינו שומר שבת היא מצב לא נורמלי, בהתאם למדרגות השונות של חומרת הדבר: מזיד, שוגג, פרהסיא, צנעא, וכדומה.

"שיחות הרב צבי יהודה" בשלח תשל"ד 'שבת'

